

Zsilák Mária

Egy tájszótár frazeológiája

Szincsek György *Komlósi értelmező tájszótára*, amelyet a szerző szülővárosában adott ki a millennium emlékére, tudományos igényvel készült. Az 1990-es években több lexikográfiai munka is megjelent, amely a délkelet-alföldi régió szlovák nyelvjárási szókészletét öleli fel, ezek azonban inkább tudományos-ismeretterjesztő művek, elsősorban forrásanyagként értékesek.¹ Szerény mértékben frazeológiát is tartalmaznak, a *Komlósi értelmező tájszótár* azonban teljesebb képet ad a helyi szófordulatokról, szólásokról, közmondásokról, szóláshasonlatokról, állandósult szókapcsolatokról. A frazeológiai egységek felsorolt fajtáiból elsősorban olyanokat hoz, amelyek csak Tótkomlóson ismertek, a szerző továbbá felvett az anyagba olyanokat is, amelyek ismeretek a régió más szlovákok lakta településein is, ennél fogva Tótkomlóson úgyszintén a közismertek közé tartoznak.²

Az anyag válogatását a szlovák nyelvtudomány elméleti eredményeire támaszkodva végezte, elsősorban

Jozef Mlacek munkái alapján, amelyek definiálják az irodalmi nyelvi, ill. nyelvjárási frazeológia fogalmát.³ Jozef Mlacek a tulajdonképpeni nyelvjárási frazeologizmusokon kívül a nyelvjárási frazeológiához sorolja az irodalmi nyelvi frazeológia nyelvjárási variánsait is. Mindkét típusra Pavol Ondrus írásából hoz példát, a szóláshasonlatokra éppen azok közül, amelyeket Ondrus Tótkomlóson jegyzett fel (a csehszlovák–magyar lakosságcsere éveiben, amikor több szlovák dialektológus végzett gyűjtést a magyarországi szlovák nyelvszigeteken). Az idézett példákban első helyen a tótkomlósi változatot hozza, megőrizve a helyi nyelvjárási jellegét, egyszerűsített fonetikai lejegyzéssel, az irodalmi nyelvi ekvivalens zárójelbe került:

- *Prišou k tomu ako Ročkár k čížmám (má podobný význam ako príst' k niečomu ako slepá kura k znu)=m. vak tyúk is talál szemet.*
- *Hládi ako Povážajich prasté (hládiet' ako telá na nové vráta)=m. néz mint borjú az új kapura.*
- *Pripál' si ako Labo f krčme. Vísobáz' ju ako Šovan svoju Maru. (m.=Gyűjts rá, mint Labo a kocsmában. Húzd el a nótáját, mint Sovány a Marijának.)⁴*

¹ Red. Ando Juraj–Mazán Matej: *Čabjanskí nárečovi slovník*/Szerk. Ando György–Mazán Mátyás: *Csabai tájszótár*. Békešska Čaba/Békéscsaba, 1993.

Hankó András: *A békéscsabai tájnyelv mindennapi szókészlete a XX. század második felében*/Hankó Ondrej: *Každodenná slovná zásoba békeščabianského nárečia v druhej polovici XX. storočia*. Békéscsaba/Békéscsaka Čaba, 2000.

² Synčok, Juraj 2000. 4.

³ Mlacek, Jozef: *Slovenská frazeológia*. Bratislava, 1977. 72–74.

⁴ Mlacek, Jozef 1977. 72., Ondrus, Pavol: *Z komparatívnej frazeológie Slovenského Komlóša*. In: *Jazykovedné štúdie*. 9. Bratislava, 1966. 211–218.

Haszonnal forgathatta Szincsook György Ferdinand Buffa monográfiáját is, amely az Észak-Sáros megyei nyelvjárási frazeológiát öleli fel. Buffa ugyancsak Jozef Mlacek elméleti megállapításából kiindulva dolgozta fel egy szűkebb régió frazeologizmusait. Tekintettel arra, hogy a nyelvjárási frazeológiai egységek típusai azonosak az irodalmi nyelvi frazeologizmusok típusaival, az észak-sárosi frazeológia rendszerezésénél a következő csoportosítás mutatkozott a legcélszerűbbnek: sajátos észak-sárosi frazeologizmusok, azok a frazeológiai egységek, amelyek különböznek az irodalmi nyelvben és Észak-Sáros nyelvjárásaiban, az irodalmi nyelvben és nyelvjárásban párhuzamosan meglévő frazémák, az irodalmi nyelvben és nyelvjárásban is azonos frazeológiai egységek. Ezen osztályozás kapcsán rámutat arra a folyamatra is, amely során egyes nyelvjárási frazeológiai egységek az irodalmi nyelvi frazeológia részévé válnak, illetve a fordított irányú folyamatra is, amely eredményeként az irodalmi nyelvi frazéma nyelvjárásivá válik, továbbá rámutat arra, hogyan kerül át adott frazeológiai egység egyik nyelvjárásból a másikba.⁵ E munka Szincsook Györgyöt az anyag válogatása során abban erősíthette meg, hogy a nyelvjárási frazeológia feldolgozása kapcsán hangsúlyosan fontosak a lokális frazeológiai egységek. Ezt a réteget a *Komlósi értelmező tájszótárban* a következő szólások, szóláshasonlatok képviselik:

– *alébo budé vojna, alébo ňi- poviedali pán Tirpáč, a oni sa múdri človek (Hovorilo sa na Kom-*

lóši)- ak bude dobre, ak nie, nie=m. vagy lesz háború, vagy nem lesz /mondta Tirpács úr, ő pedig okos ember/ – vagy-vagy (36.l.)

– *čakať ako boží Paľo cipov – trpezlivo=m. vár, mint istenadta Palkó a cipóra – türelmesen (54.l.)*

– *Daj sa zaňho pomodliť ako Frankouka=m. Mondass érte imát, amint Frankóné tette (63.l.)*

– *Prefajtilľ sa ako Rolkove diňe=m. Átfajzott, mint Rolykóék dinnyéje (64-65.l.)*

– *Je f strachu ako Šováňove dlouke=m. Rájött a félelem, mint a Sovány lányokra (65.l.)*

– *dúmbier z Oravcovej jame=m. gyömbér Oravecziek gödréből (73.l.)*

– *Aňi fajt jim ňeostaňe ako Oravcovich kulančí=m. Hírmondó sem marad belőle, akár Oravecziek kullancsának (75.l.)*

– *Budé na fajtu ako Karkušou baran=m. Fajnak marad, mint Karkusék báránya (75.l.)*

– *Hládľ ako Povážaich praste=m. Bámul, mint Povázsaiék malacai (90.l.)*

– *Má hlavu ako Vašašov laket=m. Akkora a feje, mint Vasas könyöke (91.l.)*

– *Chľpou ako Šováň z ritou=m. Szürcsölt egyet, mint Sovány az ülepével (99.l.)*

– *ide /sic!/ Jóška z Eržou=m. elválaszthatatlanok (104.l.)*

– *klúkeje /sic!/ ako Ondřík po Sentioni=m. tekereg, mint Ondrisko Szentetornyán (113.l.)*

– *Kopňi doňho ako Astaloš do šaraglov! =m. Rúgjál bele, mint Asztalos a saroglyába! (117.l.)*

– *krásna ako Tuškova Anka=m. gyönyörű, mint Tuskáék Ankája (119.l.)*

⁵ Buffa, Ferdinand: *Zo severošarišskej frazeológie*. Bratislava, 1994.

- Krutí sa ako Miklós f kochu=m. Forog, mint Miklós a kéményben (122.l.)
- Vipál'jich ako Oravec kulanče!=m. Füstöld ki őket, mint Oravec a kullancsokat! (124.l.)
- Morduje sa ako Burjanka s potkanom=m. Birkózik, mint Burjanné a patkánnyal (143.l.)
- Afektuje ako Trnouskich morke - vel'ni=m. Affektál, mint Trnouszkiék pulykái - nagyon (143.l.)
- Mrchaví ako Gutanou pes=mad'. Mérges, mint Gutyanék kutyája (144.l.)
- Múdri ako Marci Široňou=mad'. Olyan okos, mint Sirony Marci (145.l.)
- No lén jich nachovaj ako Kozák mašinašov!=m. No csak lásd el őket, mint Kozák a cséplőmunkásokat! (149.l.)
- Ňebožekaj ako Ďuriškouka!=m. Ne jajveszékely, mint Gyuriskáné! (156.l.)
- Ňerozmec to ako Motouski opekance!=m. Ne dobáld el, mint Motyouszki a gubát! (157.l.)
- Ňevibehňi na to ako Šemetka na zrapke!=m. Ne menj neki, mint Semetka a törekrakásnak! (157.l.)
- Ňič Ňežiada ako Palb Tuška od Madára=m. Nem kíván semmit, akár Tuska Pali a magyar embertől (158.l.)
- Podhúkou ako Borošova pita z ednim vajcom - slabo=m. Megnőtt, mint a Borosék egytojásos pitéje - gyengén (189.l.)
- Pochodíll bi stě ako Jagriš u Motouskich=m. Úgy járnátok, mint Jagris a Motyouszkiéknál (191.l.)
- Pochodlu ako Kukučka s tělacinou=m. Megjárta, mint Kukucska a borjúhússal (191.l.)
- Porad' mu ako Štrpka Hudákoví!=m. Lásd el tanáccsal, mint Štrpka Hudákot! (194.l.)
- Ved' nám to prejdě ako Koňúrov vadón!=m. elfogy, mint a Konyúrék vagyona! (202.l.)
- Prerátaš sa ako Krasko z mrtvolla-mi=m. Elszámolod magad, mint Kraszko a hullákkal (204.l.)
- púšit'/kedl' ako Pipíšov parňík -vel'ni=m. füstöl, mint a Pipis malom - nagyon (211.l.)
- Smeje sa ako Žingorou radosňík=m. Nevet, mint Zsingorák örömkalácsa (213.l.)
- tak vizerá ako báta Séléjš - je otrhaný=m. elhagyatott rongyos emberre mondják (226.l.)
- Ňi je na smetísku ako Mišečkou úlk?=m. Nem került a szemétdombra, mint Misecskaék máktörője? (233.l.)
- Spočíta ako Veňerčanou kanás sviňe=m. Megolvassa, mint Venyercsanék kanásza a disznót (236.l.)
- Šoríkom ako Machanove krčiaške=m. sorjában, mint Machanék korsócskái (256.l.)
- Špekuluje ako Greksa/Grexa s k... m=m. Spekulál, mint Greksza/Grexa a f...val (253.l.)
- Štéká ako Mišečkou pes do čobolě=m. Ugat, mint Misecskaék kutyája a csobolyóba (255.l.)
- Takú má tpezllvosť ako Matajs Palb=m. Olyan türelme van, mint Matajsz Palinak (267.l.)
- Túla sa ako Bertalanou pes po dvore=m. Jöszmékel, mint Bertalanék kutyája az udvarban (268.l.)
- Uhňi sa ako Júda Hrupčouka!=m. Hajoj /sic!/ meg, mint Hrubcsa Júda! (271.l.)
- ved' mu ja ukážem, dě je Varga Palbva viňica!=m. majd én meg-

- mutatom neki! Megtanít vkit kesztyűbe dudálni (271–272.l.)
- *Utéká ako Lančouka s trhu=m. Fut, mint Lancsáné a piacról* (273.l.)
 - *Vimec sa s toho ako Senteská!=m. Vágd ki magad Szenteczkíné módjára!* (284.l.)
 - *Vinkňi ho tak po pitvaroski!=m. Zárd ki pitvarosi módra!* (285.l.)
 - *Vizdichall ako Vašašove morčence=m. Lihegtek, mint Vasasék pulykái* (290.l.)
 - *Zabudňe si ako Ďurouka ihlčku=m. Megfeledkezik, mint Gyúrósne a hajtűről* (294.l.)
 - *Zahodlu sa ako Žlnka do trstňe=m. Bevette magát, mint Zslnka a nádasba* (298.l.)
 - *Zavráva ako Beňo haluške – rečami obisť al. zahladit' niečo neprijemného=m. vmiről eltereli a szót, figyelmet* (298.l.)
 - *nak sa naučí Koňúrou zákon=m. tanulja meg, mi a törvény Konyúréknál* (300.l.)
 - *zakramenckí ako Susekár=m. akaratos, mint Szuszekár* (300.l.)
 - *Zatáu sa ako Krállch Iva v Očenáši=m. Megakadt, mint Král Éva a Miatyánkban* (307.l.)
 - *Zatáu sa ako Bevkova somarica=m. Megkötötte magát, mint Bevkáék szamara* (307.l.)
 - *Zavallu sa ako Žingor na organ=m. Ráborult, mint Zsingor a templomi orgonára (kántortanító volt)* (308.l.)
 - *Zmizňe ako Farkašova kabaňica=m. Úgy eltűnik, mint Farkas nagykabátja* (314.l.)
 - *Zvatté sa ako Vančik z Eržíkarkou=m. Vesszetek már össze, mint Vancsik Erzsikárnéval* (318.l.)

Az idézett példákban fellelhetők a tótkomlói szlovák nyelvjárás jegyei,

hangtani és morfológiai szinten egyaránt. A szólások, szóláshasonlatok túlnyomórészt egész mondatot alkotnak. A szerző az idézett frazeológiai egységeket különböző szófajú címszavakhoz sorolja, nemcsak főnévi, melléknévi, igei címszavakhoz, hanem a nem ragozható grammatikai szavakhoz is, ami módszertani szempontból nem szokványos eljárás. Minden bizonnyal a szóanyag meghatározott logikai rend szerinti rendezése készítette erre a megoldásra. Hiányolható a szólások, szóláshasonlatok mélyebb szemantikai értelmezése, amit csak helybeli személy tud megadni. Pontos értelmezés hiányában az anyag árnyaltabb osztályozása, jellemzése nehézségekbe ütközik. Amikor segítséget kértem a szerzőtől az egyes frazeologizmusok pontos jelentésének meghatározásához, sajnálattal közölte, hogy néhány kivétellel maga sem ismeri, ezért adja meg magyar ekvivalensként az adott frazéma tartalmi fordítását. A jelentés pontos értelmezésével Pavol Ondrus is adós maradt, aki a tótkomlói szlovák nyelvjárásról írott tanulmányában külön fejezetet szentelt a sajátos helyi frazeológiának.⁶ Keletkezése általában valamilyen komikus eseményhez, szokatlan helyzethez köthető. Az idézett szóláshasonlatok közül némelyek ismertek voltak a környező településeken, pl. Nagybánhegyesen is, pl.: *Krutľ sa ako Miklőš f kochu* (=m. forog, mint Miklós a kéményben), *o Gutánovon psovi* (=Gutyanék kutájáról), jelentésüket azonban itt sem sikerült tisztáznom. A *zavráva ako Beňo haluške* (298.l.) szóláshasonlat itt *habe jest' ako Beňo*

⁶ Ondrus, Pavel: *Närečie Slovenského Komlőša*. In: Zost. Gerbócová, Jarmila: *Z minulosti Slovenského Komlőša 1746–1996*. 330–358.

haluške formában ismert, arra az emberre mondták, aki nagyon gyorsan evett. Tirpács úr személyéhez (a 36. lapról idézett példa), akinek a tulajdonában volt Tótkomlós legnagyobb boltja, a környéken különböző történetek kötődnek. Pl.: Egyszer egy falusi asszony Tirpács úrnak tojást adott el olcsón, majd a boltban meszelőt vásárolt, amit drágállott. Ilyenképpen méltatlankodott: *Pán Tirpáč, ja son vás tak ňepotáhla za vajcia, ako vi mňa za štetku!*=Tirpács úr, én nem húztam meg úgy a tojásért (tojásánál fogva), mint maga a meszelő(m)ért (meszelőmet)! A történet a szöveg kétértelműsége miatt maradt fenn és vált szólássá.⁷

A lokális frazeológia elsődleges specifikus jegyei közé tartozik jelentésének szoros kötődése a kultúrtörténeti háttérhez. Az idézett tótkomlói szólások, szóláshasonlatok némelyike utal a kétnyelvű környezetre. Nemcsak nyelvi, hanem tartalmi tekintetben is szorosan kötődnek a hagyományos paraszti kultúrához. A *Vinkři ho tak po pitvaroski!* szólás két szomszédos falu, Tótkomlós és Pitvaros vetélkedésére utal.

Bizonyára számos érdekes kultúrtörténeti összefüggésre mutatna rá minden egyes, az értelmező tájszótárba felvett komlói frazéma pontos jelentésének meghatározása, remélem, erre az időigényes, aprólékos munkára a jövőben akad vállalkozó.

Bibliográfia

- Red. Ando Juraj–Mazán Matej: Čabjanskí nářečovní slovník / Szerk. Ando György–Mazán Máttyás: *Csabai tájszótár*. Békešska Čaba/Békéscsaba, 1993.
- Buffa Ferdinand: *Zo severošarišskej frazeológije*. Bratislava, 1994.
- Habovštiak Anton: O výskume slovníka a frazeológije slovenských nářečí. In: *Slovenská reč* 35. 1970. 1/23–28.
- Hankó András: *A békéscsabai tájnyelv mindennapi szókészlete a XX. század második felében*/Hankó Ondrej: *Každodenná slovná zásoba békeščabianského nářečia v druhej polovici XX. storočia*. Békéscsaba/Békešská Čaba, 2000.
- Mlacek Jozef: *Slovenská frazeológia*. Bratislava, 1977.
- Mlacek Jozef: *Slovenská a slovanská frazeológia pred XI. Slavistickým zjazdom a na ňom*. In: *Slovenská reč* 59. 1994. 1/6–14.
- O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Budapest, 1976.
- Ondrus Pavol: *Z komparatívnej frazeológije Slovenského Komlóša*. In: *Jazykovedné štúdie*. 9. Bratislava, 1966. 211–218.
- Onrus Pavel: *Nářečie Slovenského Komlóša*. In: (zost.) Gerbócová Jarmila: *Z minulosti Slovenského Komlóša 1746–1996*. 330–358.
- Synčok Juraj: *Komlóšsky slovenský výkladový nářečový slovník*/Szincok György: *Komlói értelmező tájszótár*. Slovenský Komlós/Tótkomlós, 2000.
- Zátarecký Adolf Peter: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. Bratislava, 1975.

⁷ Adatközlő: Mária Žiláková szül. Čajágiová, 1923. Velký Bánhedeš (Nagybánhegyes).

Uhrin Erzsébet

Másodnyelvi szerepben

Magyarországi szlovák nyelvű kommunikáció

A magyarországi szlovák nyelvszigetek a 17–18. században alakultak ki, amikor a törökök kiűzése után az elpusztított, elnéptelenedett településekre a történelmi Magyarország északi megyéiből szlovákok költöztek. Annak ellenére, hogy létszámuk a több mint háromszáz éves történelmük során drasztikusan csökkent, napjainkig sikerült megőrizniük elődeik szokásait, hagyományait, anyanyelvét. A tanulmány a magyarországi szlovák nyelvű kommunikáció néhány jellemzőjét mutatja be szociolingvisztikai megközelítésben (lásd még Divičanová 2004, Žiláková 2004). A kutatási eredményeket a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete *Szlovák nyelv Magyarországon* című nyelvészeti kutatási programjának megvalósítása során nyertük (a projektről és a korábbi eredményekről lásd Uhrin, 2004, 2005, 2006).¹

A nyelvészek és a nyelvészeti kutatások számára a hazánkban élő szlovákok nyelve nagyon érdekes kutatási terület, mert itt párhuzamosan lehet vizsgálni a három fő szlovák nyelvjárási csoport archaikus változatait, a szintén archaikus egyházi, bibliai cseh nyelvet, a „bibličtinát”, a szlovák–magyar kétnyelvűség kérdéseit, a kialakulóban lévő köznyelvet, és a szlovák önkormányzatok, szervezetek, a vezető értelmiség törekvéseit a szlovák nyelvű kommunikáció fennmaradása, valamint az irodalmi nyelv elterjesztése érdekében.

A kutatás időszaka alatt (1995–2007) úgy a kollektív kutatótáborok, mint az egyéni empirikus kutatások idején személyesen megtapasztalhattuk, valamint a nyelvhasználati kérdőívre kapott egzakt válaszok alapján megállapíthattuk, hogy – ugyan nem egyforma színvonalon és gyakorisággal, de – létezik és használatos a szlovák nyelv írott és szóbeli változata a kultúra mindhárom alaprétégében Magyarország szlovákok lakta településein. A magyar nyelv meghatározó, uralkodó volta, dominanciája a kommunikáció minden szintjén a kutatási eredmények ismeretében is elvitathatatlan. A szlovákra a másodnyelv szerep a jellemző, az is eltérő mértékben és minőségben az egyes nyelvhasználati szférákban, s igen erősen differenciáltan az egyes kommunikációs szinteken. Hangsúlyozni szükséges azonban, hogy ez a kétnyelvűség szórvány, hogy diaszpóra-kétnyelvűség, hogy diglosszia a szlovákiai szlovákokhoz és a magyarországi magyarhoz viszonyítva. Nyilvánvaló és egyértelmű funkció- és presztízkülönbség van a szerepkörök és használati szinterek között.

Szükséges azonban rögtön a dolgozat elején leszögezni, hogy a kelet-, közép- és nyugat-szlovákiai nyelvjárásokat, illetve azok helyi változatait, amelyek ténylegesen az itt élő szlovákok anyanyelvének primér nyelvének tekinthetők, kevés kivételtől eltekintve már csak az idősebb nemzedék beszéli. A magyar-

¹ Jelen tanulmányban főként a magyar nyelvű irodalom megnevezésére törekedtünk, ha azonban a hivatkozott tanulmány csak szlovákul áll a rendelkezésünkre, közöljük.

országi szlovák nyelvjárások kihalóban vannak (lásd bővebben Balleková 2004, Divičanová 2003, Žiláková 2005). A zempléni, dunántúli, csongrádi falvakban szinte már nem kommunikálnak szlovákul. Kivételt az értelmiség képviselői képeznek és azok, akik iskolai tanulmányaik során tanulták a szlovák nyelvet. Ők is azonban csak abban az esetben, ha valamilyen módon kapcsolatban maradtak a szlováksággal, munkakörük ellátásához van szükségük a szlovák nyelvtudásra, vagy aktívan részt vesznek a szlovák kisebbség társadalmi-kulturális életében. Az idősebbeknek – mint az interjúkészítések alkalmával megjegyezték – már nincs kivel beszélniük szlovákul, mert a kortársaik közül nagyon sokan meghaltak, a gyerekeik, unokáik pedig nem sajátították el a nyelvet. Nagyon örültek annak – sokan meg is hatódtak –, hogy a kutatásnak, a jelenlétünknek köszönhetően használhatják az anyanyelvüket. Már feledésbe merült gyönyörű népdalokkal, imádságokkal, szólásokkal, közmondásokkal és a népköltészet más műfajaival ajándékozták meg a gyűjtőket. A nyelvi helyzet Nógrád és Pest megyében hasonló az országoshoz: a szlovák nyelv lassan minden nyelvhasználati szituációban fokozatosan háttérbe szorul. Mesterséges körülmények között, például hivatalos alkalmakkor, rendezvényeken elhangzik néhány mondat szlovákul is, sőt az utóbbi időben törekednek a szervezők a szimmetrikus kétnyelvűsége, de természetes beszédhelyzetekben a közép- és fiatal generáció kommunikációs nyelve szinte kizárólag a magyar. Itt kívánom megjegyezni, hogy Nógrád és Pest megyében, valamint Budapesten a kutatást helyi terepmunkások segítségével is végeztük, akiknek írásos és szóbeli kutatási beszámolóit megerősítették személyes kutatási tapasztalatainkat. Beigazolódtott a hipotézisünk: az országos átlagnál jobb a szlovák nyelv helyzete Békés megyében és Pilisszentkereszten, az itteni településeken elsajátították és a hétköznapi kommunikációjuk során olykor használják a szlovák nyelvet, nyelvjárást a középkorostály képviselői is. Nehéz elhinni, de találkozni lehet még olyan fiatalal is, aki otthon a nagyszüleitől tanulta meg a helyi nyelvjárást! Az intézetünk által szervezett, *Én és az elődeim* című tudományos diákköri konferencián két résztvevő – egy tótkomlói kislány és egy nagybányai fiú – ezt nyilvánosan is elmondta, és szóban is bemutatta a családjukban napjainkban használt szlovák nyelvjárást, amelyen képesek kommunikálni ők is. Örömmel fogadtuk a vetélkedőre felkészítő tanáraik segítségével készített nyelvjárási szógyűjteményt, hangfelvételeket és nyelvjáráselemzést, mert ezeknek a feladatoknak, ezen adósságunk teljesítésében már ténylegesen a 24. órában járunk. A magyarországi szlovák nyelvészek előtt nagy feladat áll, nagy a felelősségünk abban, hogy minél több írásos és szóbeli hanganyag maradjon fenn hazánk nyelvjárásaiból. Ehhez a munkához és az összegyűjtött anyag majdani feldolgozásához örömmel fogadjuk a jövőben is a szlovákiai szakemberek, nyelvészek részvételét, segítségét.

Kutatásunk további érdekes eredménye az a következtetés, hogy a magyarországi szlovákság bizonyos köreiből kialakulófélben van a beszélt köznyelv. Azokról van szó, akik a másodlagos szocializáció útján sajátították el a nyelvet, az ő esetükben a szlovák második nyelv, másodnyelv, szekunder nyelv. Döntő többségük az iskolában tanult meg szlovákul, néhányuk azonban hozott otthonról passzív nyelvtudást. Terepmunkáink során megfigyelhettük, hogy az utóbbi időben mind gyakoribb a szlovák nyelv használata. Ez a jelenség főleg

ott tapasztalható, ahol a helyi szlovákság szervezettsége jónak mondható, aktivitása magas fokú. Ki kell itt emelni az olyan városokat, mint Békéscsaba, Budapest, Szarvas, Szeged, Tótkomlós, Vác; a falvak közül pedig Pilisszentkeresztet, amelyek fontos, sokszor a régió túlmutató irányító szerepet töltenek be a szlovák nemzetiség társadalmi-kulturális életében. A szlovák nyelvhasználat elterjedéséért sokat tesznek az Országos Szlovák Önkormányzat régi és új intézményei, a kisebbségi önkormányzatok, civil szervezetek, egyesületek, s döntően az iskola, a média és az anyanyelvű irodalom. A magyarországi szlovák nemzetiség aktivitásának növekedésével, melynek a nyolcvanas évek végétől és a kilencvenes évek elejétől lehettünk szemtanúi, párhuzamosan megnőtt az anyanyelv, az elődök nyelvének a presztízse. A szlovák önkormányzatok és civil szervezetek céljai és feladatai között a szlovák nyelv megőrzése és használata a legfontosabb prioritások között szerepel, egyre határozottabb elvárás a szlovák nyelvű kommunikáció a vezető képviselők és aktivisták körében, s nemcsak a hivatalos, hanem a mindennapi életben is, mely követelménynek az érintett szervezetek és egyének, bár nem eléggé következetesen, de igyekeznek megfelelni. Ezt a nyelvi helyzetet még nem nevezhetjük természetesnek, hiszen a beszélgetések résztvevőinek döntő többsége tudatosan, erős önkontroll alatt ragaszkodik a szlovák beszédhez, a szándékot azonban mindenképpen értékelni kell. Pozitív jelenség, hogy egyre sűrűbben törekszenek egymás között is szlovákul beszélni a hazai szlovák nemzetiség képviselői, még akkor is, ha ez nem minden esetben a legkultiváltabb megnyilatkozás. A szegényesebb szókincsnek, egyszerűbb stílusnak, nyelvtani hibáknak az a fő oka, hogy a modern, élő szlovák irodalmi és köznyelvnek gyenge a hatása, annak ellenére, hogy az utóbbi időben örömdetesesen bővültek és folyamatosan bővülnek a közvetlen nyelvi érintkezés lehetőségei. Közülük most csak a szerintem két legfontosabbat emelem ki: a települések, intézmények, szervezetek közötti egyre tartalmasabb kapcsolatokat, a kölcsönös látogatásokat, és a Szlovákia, az anyaország által nyújtott jelentősebb és rendszeresebb hivatalos támogatásokat.

A magyar nyelv erőteljes hatása a nyelv valamennyi szintjén kimutatható a hangtántól a szövegszerkesztésig, a nyelv legmagasabb szintjéig, a szövegig. Tapasztalható az intonációban, a szórendben, a névmások és prepozíciók, idő, mód, aspektus, vonzatok használatában. Napjaink nyelvi interferenciajelenségeinek, a nyelvi és kommunikatív interferencia, a nyelvi közlés pragmatikai vizsgálata, a szlovák-magyar kétnyelvűség elemzéseinek folytatása szintén a kutatók előtt álló feladat. A nyelvi tiszteletadásban, mint az udvariasság, köszönés, tegezés, magázás, is kimutatható a magyar nyelvi normák hatása. E terület tudományos elemzése is még várat magára. Ugyanúgy, mint a stílusirányzatok kifejezési lehetőségeinek, a szavak értelmezésében jelentkező ingadozásoknak, a nyelvtani szerkezetek módosulásának, a tükörfordításos szavak, szerkezetek, frazeológiák elemzése. A magyar nyelv ilyen erős dominanciáján, hatásán nem szabad megütközni, hiszen több mint háromszáz éve anyanemzetüktől elszakadva magyar társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyok között élnek a hazai szlovák kisebbség képviselői. Gondolkodásukban, nyelvi világképükben, szemléletükben ezek a magyar viszonyok tükröződnek, a nyelvi kontextus, nyelvi környezet döntően magyar, s ezek a tényezők eredményezik a döntően magyar nyelvhasználatot.

A kutatás is alátámasztotta, hogy az elsődleges szocializáció útján már kevesen sajátítják el a szlovák nyelvet, főként másodlagos és időnként harmadlagos szocializáció során tanult meg szlovákul a megkérdezettek döntő többsége. A nyelvi szocializációt a mindenkori társadalmi környezet határozza meg. Döntő fontosságú ebben a folyamatban a mindenkori beszélőközösség értékrendje, nézeteik, nyelvhasználati szokásaik, társadalmi szervezethezük, érdekképviselőik.

A szlovák beszélőközösség által közvetített közösségi viselkedési normák, nyelvi szokások kiemelten kezelik ugyan a szlovák nyelvhasználatot, a szlovák nyelv presztízsének növelését, a közösség tagjai azonban privát életükben – mint ahogy az a nyelvhasználati kérdőívek elemzése során kiderült – inkább a magyar nyelvhasználatot részesítik előnyben, megelégszenek, és objektív okok miatt meg kell elégedniük a szlovák nyelv ritka, „olykori” használatával. A szlovák nyelvű kommunikációt és nyelvhasználatot az adott történelmi-társadalmi kontextuson kívül közvetlenül és közvetve befolyásolja továbbá a beszélőközösségi interakciós kontextus. A magyarországi szlovákok közötti kölcsönös kapcsolat, egymásra hatás még mindig nem elég erős, akkor sem, ha az utóbbi években jelentősen gyarapodott a hivatalosan szervezett, de spontán módon is a közös akciók, programok, együttlétek száma országos és regionális szinten. A rendezvények, találkozások kölcsönös ráhatása a szlovák nemzetiség közösségeire és képviselőire az öntudat és aktivitás növekedésében már ugyan tapasztalható, de még csak nagyon kis mértékben a nyelvhasználati szokások változásában. Miroslav Dudok vajdasági származású szlovákiai nyelvész szerint a hazánkban használt nyelvváltozatnak elsősorban etnoszignifikáns funkciója van (Dudok 2006).

A magyarországi szlovák nyelv eltér a Szlovákiában használt hivatalos nyelvtől, hiszen az eltérő társadalmi-gazdasági körülmények szükségszerű következményeként jelentkeznek különbségek, eltérések a nyelvhasználatban is. A magyarországi szlovák nyelv a szociolingvisztika terminológiája szerint a szlovák nyelv állami, illetve nemzeti nyelvváltozata, s annak is kisebbségi nyelvként használatos, alárendelt helyzetű nyelvváltozata. A szlovákiai és a magyarországi szlovák nyelvhasználat különbségei túlnyomórészt a szókészletben és a frazeológiában, illetőleg a hivatalos, valamint szaknyelvi nyelvhasználatban jelentkeznek, mint ahogy ez a személyes kutatási tapasztalatokból és a kérdőíves felmérés „*Miben különbözik az Ön nyelve a szlovákiaiak nyelvétől?*” kérdésre adott válaszokból is kitűnik. A magyarországi és a szlovákiai szlovák nyelv között nemcsak nyelvhasználati különbségek vannak, hanem a nyelvhasználat mikéntjében is vannak eltérések. Ezek az eltérő jegyek – melyek tudományos feldolgozása a kutatók előtt álló feladat – a nyelvi differenciálódás és elkülönülés irányát mutatják. Juraj Dolník és Slavomír Ondrejovič, a szlovákiai szociolingvisztika megalapítói és vezető képviselői természetes jelenségnek tartják az anyaország területén kívül élő szlovákok eltérő nyelvi gyakorlatát (vesd össze Dolník 2006, Ondrejovič 2006). Kutatási eredményeink alátámasztották Miroslav Dudok tudományos megállapításait, aki a szlovák nyelv pluricentrikus voltát már több tanulmányában hangsúlyozza (legutóbb például 2006-ban). Jelen kutatás is feltárta, hogy a nyelvek változatainak használati aránya nem azonos Magyarországon és Szlovákiában. A köznyelvnek, a szaknyelvnek, a szlengnek

kisebb a használati arányuk, a nyelvjárási elemeknek viszont nagyobb. Több a magyarországi szlovákban a köznyelvtől eltérő regionális elem, és több a megőrzött archaikus és népi elem. Jóval kevesebb a nagyobb figyelmet kiváltó nyilvános kommunikáció szlovák nyelven, s jóval gyakoribb a kisebb figyelemmel kísért informális, kötetlenebb nyelvhasználat kisebbségi körülmények között.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a magyarországi szlovák nyelv állapotára az ellentétes kétirányú mozgás, az egyidejű fejlődés és visszafejlődés a jellemző. Fokozatos háttérbe szorulása követhető nyomon a magánszférában (vesd össze Homišinová 2006) és az egyházi életben. Bár ez utóbbi területen az Országos Szlovák Önkormányzat kezdeményezésének köszönhetően, pozitív elmozdulást figyelhettünk meg, az utóbbi években rendszeressé váltak az országban az anyanyelvű istentiszteletek és misék (bővebben Tóth 2005). A magas kultúrában pedig a szlovák nyelv egyre szélesebb körben terjed, új területeken jelenik meg ismét, mint a média, a tudomány, kultúra, üzlet, politika, közigazgatás, felsőoktatás stb. A nyelvhasználat közösségi szinterei egyre rendszeresebben és jobban funkcionálnak. A magyarországi szlovák nemzetiség nyelvének társadalmi dimenziója, aktuális teljesítőképességének funkciópotenciálja a kutatási időszakban javuló tendenciát mutatnak. A kutatási eredmények alapján megállapítható egyrészt az itteni szlovák nyelv funkcionális fejlődése, a nyelv tökéletesedésének a folyamata, funkcióinak, használatának a bővülése a különböző szférákban. Másrészt jellemző rá a kétnyelvűség-dinamika, amelyet generációról generációra csökkenő anyanyelvi s ezzel fordított arányban növekvő többségi nyelvi kompetencia jellemez. Ez az érdekes, ellentmondásos nyelvi fejlődési tendencia bizonyítja továbbá azt is, hogy kedvező politikai döntésekkel, kisebbségbarát környezettel a nemzetiségek nyelvhasználatának a fejlődését is elő lehet segíteni. A társadalmi funkciók és feladatok bővülésével a nyelv tovább rétegződik, s az új funkciók szerint új nyelvi rétegek jönnek létre.

Bibliográfia

- BALLEKOVÁ, Katarína: Z nářečových výskumov Slovákov v Maďarsku. In: Uhrinová, Alžbeta – Žiláková, Mária (eds.), *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. VÚSM, Békešská Čaba, 2004. pp. 53–63.
- DIVIČANOVÁ, Anna: Ambivalentné hodnoty slovenského jazyka v Maďarsku v stredoeurópskom kontexte. In: Uhrinová, Alžbeta – Žiláková, Mária (eds.), *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. VÚSM, Békešská Čaba, 2004. pp. 21–32.
- DUDOK, Miroslav: Jazyková identita enklávnej a diasporálnej slovenčiny a preventívna lingvistika. In: Mychal Týr (ed.), *Slovakistická zborník*. Slovakistická vojvodinská spoločnosť, Nový Sad, 2006. pp. 7–19.
- DUDOK, Miroslav: Slovenský jazyk vo Veľkom Bánhedeši. 2006. Kézirat.
- DOLNÍK, Juraj: Súčasný jazykovokultúrny svet Slovákov. In: Mlacek, Jozef – Vojtech, Miloslav (eds.), *Studia Academica Slovaca* 35, Prednášky XLII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. STIMUL-centrum informatiky a vzdelávania FFUK, Bratislava, 2006. pp. 11–25.
- GYIVICSÁN Anna: A nyelvjárások és a nem nyelvjárás nyelvi rétegek értékrendszere.

- Az anyanyelvi értékvesztés a magyarországi nyelvszigeteken. In: Gyivicsán, Anna: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I-II.* MSZKI Békéscsaba, 2003. II. pp. 91–101., 101–107.
- HOMIŠINOVÁ, Mária: *Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku.* Doktorandské práce o Slovákoch v Maďarsku. VÚSM, Békešská Čaba, 2006. p. 350.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Slovenčina ako jazyk majoritný a minoritný. In: Divičanová, Anna –Tóth, Alexander J.– Uhrinová, Alžbeta (eds.), *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku.* VÚSM, Békešská Čaba, 2006. pp. 185–190.
- TÓTH, Alexander Ján: Slovenčina v cirkvi v Békešskej župe. In: Uhrinová, Alžbeta –Žiláková, Mária (eds.), *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe.* Békešská Čaba, 2005. pp. 182–202.
- UHRIN Erzsébet: A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata. In: *Kisebbség-kutatás*, 2002. 3. sz. pp. 680–692.
- UHRIN Erzsébet: *Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe.* – *A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata.* VÚSM – MSZKI, Békešská Čaba, 2004. pp. 497 (215+282 p.)
- UHRIN Erzsébet: Szlovákok és a szlovák nyelv Békés megyében. In: *Pro minoritate 2005/ Tél*, Budapest, pp. 58–73.
- UHRIN Erzsébet: A szlovák nyelv Magyarországon. In: Klaudy Kinga és Dobos Csilla (szerk), *A világ nyelvei és a nyelvek világa.* A MANYE kongresszusok előadásai. 2. Miskolc, 2006. pp. 41–46.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia. In: Uhrinová, Alžbeta –Žiláková, Mária (eds.), *Slovenčina v menšinovom prostredí.* Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. VÚSM, Békešská Čaba, 2004. pp. 433–445.
- ŽILÁKOVÁ, MÁRIA: Premeny neštandardizovaných a štandardizovaných podôb slovenského jazyka v Békešskej župe. In: Uhrinová, Alžbeta –Žiláková, Mária (eds.), *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe.* VÚSM, Békešská Čaba, 2005. pp. 24–72.

Köszönjük a magyarországi szlovák közösség számos képviselőjének önzetlen közreműködését e számunk létrehozásában; mindenekelőtt Árgyelán Erzsébetnek tartozunk hálával több hónapos szervező és segítő munkájáért.

A szerkesztőség

E számunk szerzői

- Berényiné Lami Mónika** (1949) – üvegfestő, Püspökatvan
- Csarejs Jánosné Hrabovszki Ilona** (1930–1998) – naiv festő
- Dolnozernský, Juraj** (1928) – költő, Tótkomlós
- Ezüst György** (1935) – festőművész, Budapest
- Fuhl, Imrich** (1961) – költő, fotóművész, újságíró, Pilisszentkereszt
- Gergely László** (1952) – színházi rendező, igazgató, Budapest
- Gyivicsán Anna** (1940) – egyetemi tanár, ELTE szláv filológiai tanszék, MSZKI tudományos tanácsadója, 1990–2002 tudományos vezetője
- Gyurkovics Zsuzsa** (1929) – színész, Budapest
- Illés Károlyné** (1947) – a népművészet mestere, népi iparművész, Békéscsaba
- István Anna** (1955) – közművelődési szakember, kultúraszervező, a Szlovák Kultúra Háza igazgatója, Békéscsaba
- Jakab Róbertné** (1936) – tanár, politikus (Budapest és USA)
- Kiss Szemán Róbert** (1962) – irodalomtörténész – ELTE szláv filológiai tanszék docense, Budapest
- Kondač, Pavol** (1931) – író, Budapest
- Kormos Sándor** (1941) – költő, Pilisszántó
- Kovács Anna** (1953) – kultúrtörténész, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének tudományos munkatársa, Budapest
- Krupa András** (1934) – etnográfus, folklorista, Békéscsaba
- Kugler József** (1954) – történész-kutató, MTA, Mezőberény
- Kukely Júlia** (1953) – operanékes, Budapest
- Kustár Rozália** (1974) – régész-néprajzkutató, Kalocsa
- Lami István** (1925) – folklorista, Püspökatvan
- Lipták Pál** (1922–2007) – festőművész, Békéscsaba
- Lukoviczky Endre** (1939) – festőművész, Szentendre
- Maruzsné Sebó Katalin** (1952) – irodalomtörténész, tanszékvezető főiskolai tanár, Szeged
- Mustó János** (1934) – festőművész, Salgótarján
- Ocsovszki Ildikó** (1960) – zenepedagógus, népdalgyűjtő, Mezőberény
- Onodiová, Daniela** (1954) – a Vertigo Szlovák Színház igazgatója, Budapest
- Papuček, Gregor** (1938) – költő, Budapest
- Paulik Antal** (1963) – történész, a Miniszterelnöki Hivatal nemzeti és etnikai főosztályának helyettes főigazgatója
- Szabó Mónika** (1971) – főiskolai adjunktus, a Magyarországi Szlovákok Szövetségének titkára
- Szabó Orsolya** (1975) – kulturális antropológus, Budapest
- Tóth István** (1957) – történész-muzeológus, osztályvezető: Móra Ferenc Múzeum, Szeged
- Uhrin Erzsébet** (1954) – nyelvész, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének igazgatója, Békéscsaba
- B. Valkán Zoltán** (1941) – író, újságíró, Budapest
- Várkonyi János** (1947) – képzőművész, Békéscsaba
- Wlachovský, Karol** (1941) – irodalomtudós, műfordító, a szegedi JGYTF vendégtanára (Szlovák Köztársaság)
- Zsilák Mária** (1949) – nyelvész, ELTE szláv filológiai tanszék docense, Budapest
- Zsolnai Mihály** (1944) – középiskolai tanár, fafaragó népi iparművész, Budapest

A közreműködők névjegyzékébe a szerzők nevét a maguk választotta alakváltozatban vettük fel.